

Милош
МАТИЈЕВИЋ

ОДЕЋА И ОРУЖЈЕ ЈАНИЧАРСКОГ РОДА У ОСМАНЛИЈСКОЈ ВОЈСЦИ

УДК: „

АПСТРАКТ: Рад „Одећа и оружје јаничарског рода војске у Османлијском царству“ настао је као плод истраживања зарад одбране магистарске тезе. Покушава да обради што више историјских извора, текстова, па чак и уметничких магазина. Посећен је велики број музеја и архива како би се што веродостојније (речју, цртежом и фотографијом) описао живот јаничара и њихов однос према свету исказан кроз одећу и оружје. Обухваћен је период од седам векова, колико су јаничари постојали – од њиховог оснивања 1329/30. године од стране султана Мурата, па све до крвавог уништења 1826. када их је султан Махмуд Други у директном сукобу потукао.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: јаничар, велики везир, данак у крви, Мурат, Мехмед Освајач, Сулејман Величанствени, Селим III, Махмуд II, мода, ношња, фес, барјак, заркол, калпак, чакшире, заставе, алем, санџак, намлија, зулфикар, јатаган, наџак, Благословени догађај

Увод

Начин одевања једног народа јесте једна од оних појава у којима се изразито огледају друштвене супротности. Посматрањем и проучавањем ношње једног народа сазнаје се не само ток историје тог народа, него и начин размишљања, опхођења, однос према свету и себи. Зато ношња постаје веома интересантна категорија за проучавање. Она може понудити потпуно нове, аутентичне историјске чињенице о неком народу или групацији, али и већ познате чињенице може осветлити са једног новог аспекта.

Ношња, као важан и непосредан начин човековог изражавања и схватања, превазилази границе уметности, којој припада као примењена грана, и залази у област историје, социологије, па чак и политике. Историја ношње се, као научна грана, релативно касно почела развијати. Њене зачетке налазимо у ренесанси, када се у домену интересовања за све античко, почиње будити и интересовање за античке костиме Римљана, Грка, а нарочито Јевреја.¹ Ово интересовање је, пре свега, везано за сликарство, јер су велики ренесансни сликари тежили приказивању аутентичних сцена из историје. За њих је изглед античке и јеврејске ношње био врло битан у приказивању религиозних мотива.

Начин одевања једног народа или, уже посматрано, појединца, припадника једне класе, не нуди само историјске и социолошке податке. Он много говори о

1 | Павле Васић, *Одело и оружје*, Clio, Београд, 1992, 9.

човеку и о свим могућим релацијама у вези са човеком. Кроз одевање се показује његов однос према самом себи, према другим људима и свом окружењу.

Под изразом ношња у најширем смислу подразумевају се особености и одлике разних народа у одевању и обичајима. Ипак, у проучавању било ког конкретног питања, требало би јасно одредити предмет проучавања. Појам ношња је веома широк. У себе укључује, као што је већ наведено, не само одевеност, него и обичаје. Да бисмо одговорили на задатак који је постављен у овом рад, требало би пре свега сузити широки појам ношње. У ужем смислу речи, ношња је начин на који се одева, избор одела и украса тела, по облику боји и материјалу, укључујући и фризуру (коса, брада) и бојење коже и прстију (тетовирање). Ношња сваког народа одређена је начином живота и климом. Касније, кроз историјски развој цивилизације, одевност нема само практичну функцију. Одећа постаје обележје, односно симбол онога који је носи. У почетку је свака ношња била народна и разлике у ношњи различитих народа одржале су се све до римских освајања. Тада је римска ношња постала образац за цивилизовано становништво Истока и Запада и управо тада се појављује појам мода². Дакле, од римског периода почиње својеврсна унификација. Разлике у одевању појединих народа, које су пре свега имале за циљ одржавање и наглашавање идентитета, полако почињу да се губе. Као што се преузима модел цивилизованог римског човека са свим његовим манирима, начином хода, начином исхране, интересовањима, тако се преузима и сам начин одевања таквог човека. Овде имамо, социолошки посматрано, спољашњи наметнути утицај подражавања успешног, цивилизованог римског грађанина, који се одражава и на начин одевања. Сличну ситуацију можемо пронаћи и у уметности. У историји књижевности је добро познат случај „младог Вертера“, а у психологији појам „вертеризам“ изведен из књижевног дела. Наиме, Ј. В. Гете је написао роман Патње младог Вертера који је имао толико утицаја да су се млади људи широм Западне Европе, поистовећујући се са књижевним јунаком, одевали на потпуно исти начин којим је Гете описао одевање свог јунака. Утицај и поистовећивање су отишли толико далеко да су млади људи бирали исти трагичан крај као и Вертер и убијали се због неузвраћене љубави.

Дакле, видимо да је начин одевања неизбежан пратилац психологије личности и њеног развоја. Све што се догађа унутар човека на психолошкој, емотивној и духовној равни, манифестује се, између осталог, и на начин одевања.

Речено је да је појам ношња веома широк. У ужем смислу речи, он означава одевеност, али његов домен ни тада није знатније смањен, јер одевеност се манифестује на различите начине. Зато се појам ношње даљом анализом може поделити на врсте одевености.

Постоји одећа која штити од климатских непогода, одећа која показује статус, професију или занимање, као и свечана одећа која се носи само у посебним приликама, када би човек требало да има и посебне емоције.

За овај рад нарочито је битна војничка ношња, као мали сегмент огромног мозаика који појам ношње обухвата. Тачније, битна је војна ношња код јаничара, од њиховог постанка у XIV, па до уништења у XIX веку.

Феномен јаничара као посебног рода стајаће турске војске много је испитиван и објашњаван. Писане су најразличитије студије о јаничарима и њиховој историјској улози. Међутим, интересантно је сагледати историјску улогу јаничара и са још једног аспекта – аспекта одевања. Јасно је да ће нам таква анализа и такав поглед на овај јединствени војни феномен понудити културолошки јаснију слику о јаничарима.

Јаничарски оџак (Yeniçeri ocağı)

Османлијско царство, једно од највећих светских сила све до почетка XX века, пажљиво је градило своје друштво помоћу строге дисциплине и суровог, али веома делотворног принципа господар–слуга. Наиме, сва власт припадала је султану и била је неограничена. Принцип султанове непогрешивости задржао се до самог распада царства и вероватно је и сам допринео урушавању државе и друштва. Јер, држава Османлија није се распала због спољашњег утицаја, већ због унутрашње трулости друштва које није било спремно да се носи са бременим савременог доба. Истина, стране силе, пре свих Француска и Енглеска, доста су утицале на распад царства, али су оне само допринеле да се ватра која је горела још више распламса и да царство које се простирало на три континента пропадне. На сву срећу, младе снаге, окупљене око Мустафа Кемал–паше Ататурка, које су из пепела изгорелог царства успеле да спасу све добре ствари које су красиле Османлије, уздигле су поново турско друштво.

Османлијско царство било је у суштини милитаристичко, а по свом карактеру и организацији династичко. Његов крајњи циљ није било толико благостање поданика, колико напредак државе персонификоване у султану. Његови поданици чинили су конгломерат националности (Арабљани, Сиријци, Бербери, Курди, Јермени, Словени, Грци, Албанци...) и разликовали су се по вери, језику и начину живота. Њих је све заједно држао мач Османов. Чак су се и сељаци Турци – као потпуно одвојени од владајуће класе, чији су чланови више волели да их називају Османлије – могли сврстати у покорене народе. Сама владајућа каста остала је мањинска група на својим огромним поседима. Међутим, они су освежавали своју крв женидбама са немуслиманкама и давањем пуног грађанског права сваком поданику који прешао на ислам, усвојио турски језик и признао њихов двор. Редовно прикупљање мушке деце, све док је трајало, омогућавало им је да у своју војничку и државну службу угурају и асимилирају цвет мушке омладине покорених немуслиманских заједница. Понеки најбољи таленат покореног народа био би доведен у престоницу да ту буде преобращен у ислам, потурчен и искоришћен за славу и напредак царства. С друге стране, сви потурчењаци, без обзира којем су народу раније припадали, могли су се

докопати највиших положаја у царству, укључујући и ранг великог везира, првог после султана.

Још једна сила доносила је предност Османлијама у односу на остале државе. Били су то **јаничари** (на турском језику *yeni çeri*, што значи нове трупе, нова војска). Султан Мурат I (*Murat Hüdavendigar*, 1326–1389) основао је ове трупе 1329/30. године. Султан је овај корпус образовао од ратних заробљеника након заузећа Једрена (*Edirne*) и он се налазио под његовом непосредном командом. Била је то прва стајаћа војска у Европи. У XIV веку робови су претежно били ратни заробљеници, а петина од укупног броја робова, према шеријату, постајала је султаново власништво. Међутим, у XV и XVI веку главнина робова обезбеђивана је прикупљањем младића међу султановим поданицима (**девширмом**) мада неки оновремени записи показују да је та пракса примењивана још крајем XIV века. Наиме, султан Мурат I је после 1380. године увео ову специфичну врсту пореза (*devşirme*), у нашем народу назван **данак у крви**. Овај порез је подразумевао одузимање мушке хришћанске деце од 8 до 20 година старости и њихово одвођење у Цариград. У почетку су деца бирана насумично, а касније по строгим правилима.

У XVI веку, када је требало прикупити данак у крви, султан је ферманом именовано по једног опуномоћеника и јаничарског официра за сваку област. Под надзором локалног кадије и спахија, та комисија би у сваком селу сазвала сву мушку децу између осам и двадесет година старости, заједно са њиховим очевима, а потом би се приступило избору деце која би им се чинила подесном. Под данак у крви искључиво су потпадала деца хришћанских сеоских житеља, док су се градска деца и јединци изузимали. Једино су босанске породице које су прешле у ислам давале данак у крви. Комисија је у списак уносила име и опис сваког детета, а дечаке у групама од 100 до 150 слала јаничарском аги у Цариград.

Порта је девширму сматрала ванредним наметом на рају, а никако поробљавањем сопствених поданика. То је, доиста, била окрутна мера, и мада су неке породице, претежно из сиромашних, планинских крајева, уз свој пристанак давале децу, из историјских извора се види да је народ обично тражио начина да избегне данак у крви. Деца су прикупљана сваке треће и седме године, зависно од потреба. На основу једног документу процењује се да је у XVI веку путем харача у крви одузимано годишње од хиљаду до три хиљаде дечака. Један путопис из XVI века пластично описује како је данак у крви у пракси функционисао: „Наиме, ако тко има четверо или петеро дјеце, узме му се један, имаде ли више од петеро дјеце, узму му се два д(ј)ечака.“³

Јаничари су били обучавани у строгој дисциплини, уз тежак физички рад и у практично монашким условима, у *acemi ođlan* школама, где су учили турски језик и били преобраћивани у ислам. Васпитавани су да корпус сматрају за свој дом и породицу, а султана за свог оца. Они који још нису били стасали за

3 | П. Матковић, *Путовања по Балканском полуотоку 16. века, одељак: Путовања Melchiora Seydlitz, године 1556–59.*, РАД, ЈАЗУ, LXXXIV (Београд), 49.

школу давани су сеоским породицама као слуге где су се, између осталог, учили и турским обичајима. Када би довољно одрасли, они су враћани у Цариград на школовање. О овоме сведочи путопис *Путовања по Балканском полуотоку XVI века*: „Кад тако дјеца ојачају и цар јих захтјева, мора се је предати у Цариград. Ако је међу тим које диете умрло или се изгубило, мора кућни старјешина којему је диете било предано, одговарати пред судом, како се је изгубило; ако се не може оправдати мора се за изгубљено диете платити. Одрасли употребљују се у двору, на бродових, у вртових, коњушницах, и другдје, где јих треба; многи уче занате, а понајвише буду јаничари, који послуже са својим родитељи и пријатељи тирански поступају. Такова окрутна дјела и служности морају биедни кршћани, који су цареви подложници, без приговора поднашати.“⁴

Још једна битна чињеница красила је образовање и начин живота јаничара. Било је то *бекташијство*⁵. До краја XIV века бекташијство се учврстило међу јаничарима. Неки историчари су ову појаву објашњавали чињеницом да су јаничари махом били пореклом хришћанска деца, па су више испољавали наклоност ка народним облицима религије него према изворном исламу. Крајем XVI века јаничари су званично признали *Хаџи-Бекташа*⁶ за свог свеца-заштитника и од тада је по један бекташијски *баба*⁷ стално обитавао у њиховом корпусу. Бекташијски ред и јаничарска војска постали су толико нераздвојни да је сваки нови *деде*⁸, који је биран за поглавара реда, долазио у јаничарске бараке у Цариграду да од аге јаничара прими круну.

Јаничарске јединица биле су издељене на три класе. Прву су сачињавали пешаци или џемати (*cemat*), другу буљуци (*bölük*)⁹ секбана (царских писара који су придодати јаничарском оцаку 1451. године), а трећу агински буљци образовани крајем XV века. Бројно стање јединица (*orta, oda*) мењало се током времена – од 50, 100 до 400, 500, па чак и до 700 војника. Почетком XIX века постојало је 196 орти. Џемати су имали 101, секбани 34, а агински буљци 61 орту.¹⁰

Султан је имао непосредну власт над јаничарима. Велики везир је, као човек од султановог највећег поверења, имао увид у све државне послове.

- 4 Исто 3, 50.
- 5 *Бекташијство* – дервишки ред чија су веровања сачињена од различитих елемената народне вере, почев од шаманизма, па све до верских схватања балканских народа, а поседује чак и неке елементе хришћанства. Оно је дубоко утицало на турски друштвени и културни живот захваљујући свом народном обележју.
- 6 *Хаџи-Бекташ (Hacı Bektaş Veli)* – оснивач дервишког братства бекташија у другој половини XIII века; светац-заштитник јаничарске војске.
- 7 *Баба* – управник дервишке текије који је, између осталог, обављао венчања и погребне обреде, слушао исповести и благосиљао новорођенчад.
- 8 *Деде* – највиши чин код бекташија, духовни поглавар (*pir*) који је обитавао у текији изграђеној крај Хаџи-Бекташевог гроба.
- 9 *Буљук* – скупина војника која одговара чети или батаљону.
- 10 Душанка Бојанић, *Турске војне заставе у цетињским музејима*, Народни музеј Црне Горе, Београд–Цетиње, 1981, 71.

Међутим, он није командовао јаничарима, најважнијим војним корпусом. **Ата јаничара** (*yeniçeri atası*)¹¹, кога је непосредно именовано султан, у својој резиденцији је одржавао седнице посебног већа на којима је решавао питања у вези са својим корпусом и слушао тужбе које су подносили припадници његових трупа. Ипак, насупрот томе, ага је претходно морао да извести великог везира о свакој петицији коју би поднео султану. Велики везир је одабирао јаничарског чиновника, који је био персонални службеник корпуса, што му је омогућавало изванредан увид у администрацију. Када султан не би отишао у ратни поход, одређени број јаничара би остајао с њим. Веома ретко су сви јаничари стављани под команду великог везира.

Иако су у првим деценијама постојања робови коришћени искључиво као војници, у XV веку почиње утицај јаничара у друштвено-политичке токове. Од тада, у суштини, почиње да се ствара свест јаничара о својој важности за царство и од тада они постају једна од најбитнијих карика у држави Османлија. Дакле, јаничари више нису само војска, већ и једни од основних носилаца јавног, политичког и друштвеног живота у османлијском царству. Наиме, у преосманским исламским државама робови су углавном коришћени за војну службу. Бирографија, из чијих су се редова бирали и велики везири, остајала је у рукама домаћих муслимана, особито улеме.¹² Турци су се тог приципа држали све до средине XV столећа, када је Мехмед Освајач (*Mehmed Fatih*, 1444–1446, 1451–1481) почео да преноси своју царску власт првенствено на робове. Сви његови велики везири били су робовског порекла, изузев Нишанци Мехмеда (*Nişancı Mehmed*), бирократе из једне старе породице из Конје (*Konya*). Међутим, после Освајачеве смрти, јаничари су, на подстрек старих паша робовског порекла, убили Нишанци Мехмеда, а његов леш вукли цариградским улицама. Потом су новог султана приморали да прихвати њихов услов да ће на положај великог везира искључиво постављати оне који имају статус роба (*Табела 1*). Јаничари ће се трудити да максимално искористе дате им привилегије. Ратници, пред којим су дрхтале непријатељске војске, постају страх и трепет и у сопственој држави и њихова моћ расте из столећа у столеће. Сваки османлијски принц коме би пошло за руком да за себе обезбеди престоницу царства, државну благајну и архиве и задобије подршку бирократије и дворских достојанственика, а посебно улеме и јаничара, сматран је законитим султаном. Од 1421. године подршка јаничара била је главни чинилац при заузимању престола. Навешћемо неколико примера који показују колики је био утицај јаничара у династичким сукобима око престола.

Поред других утицајних фракција у Османлијском царству, као што су пограничне снаге, улема и дворска клика, и јаничари су активно учествовали у избору личности која је требало да заузме престо. На пример, Мурат II (*Murat*, 1421–1444, 1446–1451), коме ће стриц и брат оспоравати престо, уз подршку

11 | *Ата јаничар* – врховни војни заповедник свих јаничарских јединица.

12 | *Улема* – познавалац вере и закона, муслимански теолог; муслиманско свештенство, класа турских правника који су уједно и познаваоци и тумачи Курана.

јаничара и захваљујући чињеници да је придобио пограничне господаре, потукао је своја два супарника. На подстрек великог везира Халил-паше (*Halil Paşa*), јаничари су 1446. године присиљили Мехмеда II да абдицира, али се Мурат II вратио на престо тек пошто се уверио да је то жеља јаничара. Повинујући се наређењима Исхак-паше (*Ishak Paşa*) и Гедик Ахмед-паше (*Gedik Ahmet Paşa*), јаничари су 1481. године имали удела у постављању Бајазита II (*Bayazit Veli*, 1481–1512) на престо, присиљавајући га да прихвати извештан број услова у управљању земљом. Током борби за престо 1511. године, сваки царевих се борио да за себе придобије јаничаре, обећавајући им веће плате. Иако су султан и велики везир сматрали принца Ахмеда погоднијом личношћу, Селим (*Selim Yavuz*, 1512–1520), који је уживао подршку јаничара, коначно је присилио свога оца да абдицира и да се сам дочепа престола.

Колико су јаничари били битан чинилац благостања у царству доказује и историчар Селаники у свом опису ступања на престо Мехмеда III (*Mehmed*, 1595–1603) 1595. године. Он, између осталог, наводи: „...затим су државни званичници, улема и заповедници капукулу одреда иступали један по један пред султана и падајући ничице испред трона полагаали заклетву на верност. Три дана после устоличења, из личне благајне подигнуто је 1.300.000 златних дуката на име традиционалног *нешкеша* који се даривао у таквим приликама. Новац је раздељен султановој војсци, од чега 550.000 златника јаничарима. После устоличења Селима II, као престони дар, сви јаничари су добили по 2000 акчи.“¹³ Све ово показује колико су јаничари били битан стуб Османлијског царства.

Да би се одржали на положају, султани и велики везири морали су да задобију добру вољу јаничара, које су само енергични владари, какви су били Мехмед Освајач или Селим I, са успехом савлађивали. С друге стране, велики везири, као што су били Чандарли Халил (*Çandarlı Halil*), Гедик Ахмед или Јемишчи Хасан (*Yemişçi Hasan*), које су подржавали јаничари, имали су неограничену власт.

После смрти Мехмеда Освајача 1481. године, избила је страховита побуна јаничара, букнула је борба за престо између царевих синова Џема (*Cem*) и Бајазита и настала је општа реакција на његово административно уређење. Мехмедова прекомерно ратничка политика исцрпела је земљу. Као владар је био суров и уживао је неограничену власт, те су јаничарски одреди, измождени ратовањем које се настављало чак и зими, почели да се буне. Аграрне мере Мехмеда Освајача изазвале су широко незадовољство, посебно међу старим и утицајним породицама, улемом, старешинама племена и дервишима. Незадовољници су отпочели борбу против султана, окупивши се око његовог најстаријег сина Бајазита. Пошто је и Освајачев велики везир изгубио живот у атентату, предузете су мере да се Бајазит доведе на престо. Његове присталице, осетивши да могу рачунати на подршку јаничарског идола Гедика Ахмеда, позвали су овог великог ратника, усред његових припрема за поход на Италију, да се стави

13 | Халил Иналдик, *Османско царство, класично доба 1300–1600*, СКЗ, коло 67, књига 452, Београд, 1974, 88.

на Бајазитову страну. И тако је Гедик Ахмед потукао Џема и довео на престо Бајазита II, али је стварна власт остала у Гедиковим рукама. Овакви учестали династички сукоби, али и честе побуне јаничара, полако су подривале темеље царства. Велике слободе које су јаничари уживали у току свог седмовековног постојања, а које су им султани даривали, некада из захвалности, а некада из страха, као и губљење дисциплине која их је красила, гурала је њихове јединице у декаденцију и водила ка суровом уништењу ових елитних војника, почетком XIX века, када су спроведене и војне реформе.

Султан Селим III (*Selim*, 1789–1807) спровео је реформу војске у којој је, између осталог, уведена обавезна војна обука за јаничаре у трајању од неколико дана недељно. Одлучено је да се у оцаке неће примати војници помоћу молби, протекције и препорука. Уз то, војницима је забрањено да се жене, а могли су напредовати искључиво на основу знања и способности. Уведено је обавезно учење геометрије, познавање ватреног оружја и гађања. Селим III желео је да створи и независан војни оцак и да у њега уврсти млађе јаничаре. Међутим, јаничари су то одбили. И државници су сматрали оснивање независног војног оцака врло опасним, јер је постојала могућност да се јаничари побуне. При покушају да се реформе спроведу, јаничари су се, осећајући опасност, ставили на чело свих конзервативних и реакционарских снага у царству. Устанком Кабакчи Мустафе (*Kabakçı Mustafa*) 1807. године свргнут је Селим III, а на престо је доведен Мустафа IV (*Mustafa*, 1807–1808). Међутим, убрзо је дошла до изражаја неспособност Мустафе IV, па на престо долази принц Махмуд (*Mahmud Adh*, 1808–1839), уз помоћ Мустафе Алемдар-Бајрактара (*Âlemdar Bayraktar Mustafa*), који је овај надимак добио по томе што је био бајрактар 42. јаничарске орте. Махмуд II га је, у знак захвалности, поставио на место великог везира 1808. године.

Незадовољни деловањем Мустафа-паше Бајрактара, тачније његовим покушајем да настави војне реформе, јаничари се буне и организују пуч. Опколили су великог везира у његовом двору, али је паша запалио бурад са барутом и заједно са својим непријатељима одлетео у ваздух.

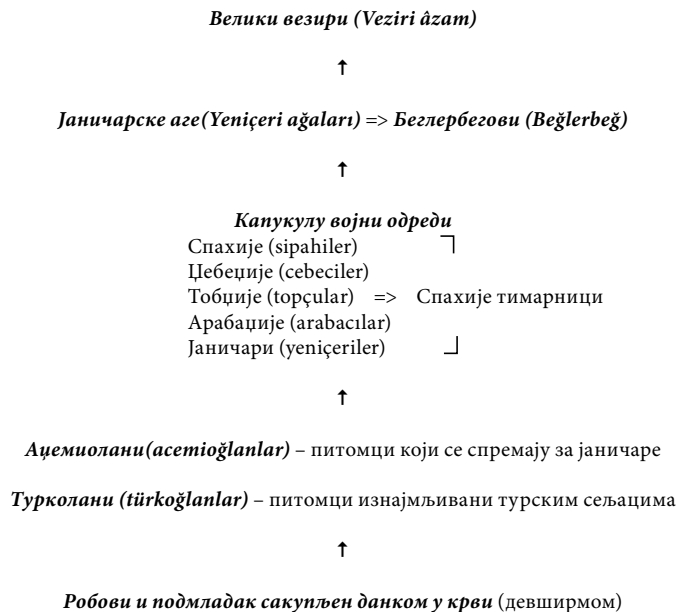
Схвативши недостатке војних реформи Селима III, Махмуд II је питању реорганизације војске пришао тек након темељних и дуготрајних припрема. Међутим, и сам тренутак почетка спровођења реформи био је прави. Јавност је била огорчена војним неуспесима и разулариношћу јаничара, тако да је султан имао и подршку народа. Султан је 1825/26. године донео одлуку да се из свих попуњених јаничарских орти, каквих је било педесет једна, издвоји по 150 бораца (укупно 7650 људи) и да се образују нове јединице. Издат је посебан закон о организацији и обуци новоформираних јединица. Овим гестом, султан Махмуд II извршио је уводну етапу уништења јаничара.

Јаничари су, наравно, одбили да прихвате оснивање нове војске, завођење строге дисциплине и нове обуке, па подижу устанак 15. јуна 1826. године. Међутим, артиљерија и остале специјализоване војне јединице, које су већ прихватиле концепт модернизације, нису им пружиле подршку. Енергичном

акцијом владара, уз подршку шејхулислама (*Şeyhulislam*)¹⁴ и све уleme, устаници су проглашени издајницима и против њих је, симболично, изнет Часни санџак (*Âlem-i şerif*)¹⁵ под којим се у џамији Ахмеда III окупило цивилно муслиманско становништво Цариграда. Јаничари су сатерани у касарне које су бомбардоване. Ред је био заведен применом сурових мере које су значиле потпуно физичко уништење јаничара. Извори се не слажу са бројем јаничара који су тог дана убијени — он је преувеличан да победа владара изгледала што величанственија. Следећег дана, када се Махмуд II са великом пратњом појавио пред народом, окупљени су јавно оскрnavили светиње јаничара, њихове казане, заставе, капе, а 17. јуна донето је решење о ликвидацији јаничарског оцака и о његовој анатеми. После овог догађаја, који је назван *Vaka-i hayriye* (Благословени догађај), предузете су опсежне мере да се униште центри јаничарских побуна у провинцијама, али и да се ликвидира бекташијски дервишки ред, који је био најснажнији морални ослонац јаничара. У ферману Махмуда II, којим се непосредно после *Благословеног догађаја* образлагало укидање јаничарске војске и брисање имена јаничара, саопштено је да ће уместо јаничара бити створена војска од обучених војника под именом *Победоносна Мухамедова војска*.

Табела 1. Напредовање робова у османлијском царству

14 | Шејхулислам – врховни поглавар муслиманске верске заједнице у Османлијском царству.

15 | Часни санџак – застава црне боје која је, по веровању, припадала пророку Мухамеду.

Војна ношња

Појам војне ношње знатно је шири од појма униформе, једнообразног војничког одела. Порекло таквог војничког одела можемо пронаћи још у старом веку – међу египатским, асирским, микенским и римским узорима, где су представљени војници обучени и наоружани на једнообразни начин. Међутим, појам униформа, у смислу у којем га данас познајемо, постоји тек од друге половине XVII века. Стога смо употребили термин ношња јаничара, јер се она, од постанка овог реда у османлијској војсци, развијала од ношње до униформе, која је свој стални облик добила тек у XVII веку и која се није мењала све до гашења овог реда.

Војна ношња пре свега подразумева истоветни начин одевања одређене војске, односно неког војног рода. Настајање војне ношње у Европи везано је за настајање стајаћих војски у другој половини XIX века. Међутим, у Османлијском царству једнообразни начин одевања одређеног рода војске, који има за циљ да угуши сваку индивидуалност и створи организовану јединицу са истом спољном одликом и обележјем, настао је много раније. Један од разлога настајања војног одела у турској војсци, посебно међу јаничарима, знатно раније него у другим европским војскама, условњен је и самом природом настајања јаничара. Познато је да јаничарске одреде нису чинили Турци, него људи који су пореклом били хришћани са Балканског полуострва. Не би ли се од различитих темперамената и обичаја створила сложна, једнообразана, организована јединица, Турци су били принуђени да, осим истим начином васпитања и уливањем истих циљева у животна опредељења, поред осталог и истим начином одевања, које је верни пратилац свих културолошких, социолошких и психолошких процеса, створе једну такву јединицу.

За познавање изгледа турске војске може се захвалити европским уметницима-граверима, почев од XVI века, с обзиром да турски извори из овог времена не постоје. Поједини гравери приказују искључиво турску ношњу читавим низом бакрореза.¹⁶

Првобитна ношња Турака била је под персијским и арапским утицајем. Изглед Турака у XV веку описао је Бургунђанин Бертрандон де ла Брокијер у свом путопису. Он турску војску овако описује: „Носе по две-три памучне хаљине једну преко друге, дуге до пета. Носе и хаљине од сукна као огртач. Он је лак и не пропушта кишу. Има и веома лепих и скупоцених хаљина, као што је фина чоха у поређењу са грубим сукном. Носе чизме до колена и имају широке чакшире, неки од кадифе и порхета¹⁷, и увлаче у њих све своје хаљине да им не би сметале.“¹⁸ Сви носе браде, а на глави капе и високе шешире. Треба истаћи

16 | Исто 1, 11.

17 | *Порхет* – јаче ланено или памучно платно с длачицама на наличју.

18 | Исто 1, 92.

да су поједина турска одела напред краћа, а позади дужа. Ношња, опрема и наоружање Турака у средњем веку донекле се виде из малобројних минијатура тог времена, али је много боље познат изглед Турака у каснијим столећима, захваљујући многобројним серијама бакрореза које су издаване у појединим европским земљама у време када је Османлијско царство било на врхунцу моћи и представљало акутну опасност за читаву Европу.¹⁹

Године 1329. основана је стајаћа војска – јаничари. Средњовековна ношња јаничара није позната, али у XVI веку они су приказани са високим белим капама од сукна и плавим оделом. Судајући по неким публикацијама из XVI-II века, турска војска је већ у то доба имала изглед униформисане војске, са разним родовима: спахијама, делијама, јаничарима, тобџијама, војном музиком, итд.²⁰ Међутим, одећа турске војске није имала за циљ само пуко распознавање јединица. Њихова одела имала су врло практичну примену у борбама. Наиме, за разлику од европских војски тог времена, које су биле опремљене дугим копљима и гломазним мачевима, али и биле обучене у тешке ритерске оклопе, турска пешадија и коњица носила је лагану одећу, која им је давала велико преимућство у маневрисању на бојном пољу. Ова одлика турске војске неретко је доносила одлучујућу превагу у борбама и вероватно била једна од највећих предности у односу на тешке и споре европске војске. Можда и у овој чињеници можемо тражити разлог великих и успешних освајања Османлија у Европи.

Султанову личну гарду сачињавали су стрелци – *солаџи (soluk)*, који су бирани из редова јаничара. Постоји један савремени извештај о другом походу Сулејмана Величанственог (*Suleyman Kanuni*, 1520–1566) на Беч 1532. године који описује колики је био сјај турске војске којим је Султан хтео да утиче на околину и покаже сву своју раскош, али и раскош своје свите: „Султан је ишао са 12000 јаничара и 400 слуга на коњима, са кратким копљима, сви у свили и окићени сребром.(...) Цареву личну гарду сачињавало је 2000 спахија, 100 слугу, одевених у свилу окићену златом и сребром, и 1000 *сулахија*, необично високих, сви у плавој свили.“²¹ По овоме се може закључити да су поменути сулахије, с обзиром на опис њихове одежде, у ствари, били јаничари, односно солаци, који су представљали владаре личне перјанике.

Све до 1793. године, када је султан Селим III спровео војне реформе, јаничари, али и остали родови османлијске војске, носили су широке свилене огртаче и чакшире. Раскошне огртаче увлачили су у чакшире да им не би сметали у току борбе. Из практичних разлога, уводе се кратки жакети уместо огртача и уске чакшире уместо широких. Промењени су и материјали за израду одеће, па наместо свиле у употребу улази сукно, као постојанији и издржљивији материјал. Забележено је да се сваке године из Солуна, за потребе јаничара, испоручивало

19 | Исто I, 94.

20 | Исто I, 256.

21 | Владимир Ђоровић, *Илустрована историја Срба*, Народна књига, књига 4, Београд, 2006, 14.

на хиљаде труба грубог сукна.²² За покривач главе уводе се једноставније капе са или без шалова око њих, као и шубара. Једна оваква јаничарска униформа чува се у Војном музеју на Калемегдану. Чакшире су од грубог сукна, тамно-плаве боје и сужавају се у доњем делу. И горњи део, жакет, од истог је материјала. Рукави се шире од рамена ка шакама. Жакет је црвене боје, врло кратак, изнад појаса и закопчава се на предњем делу, ситним нитнама које су на постави. Постава је од сержа.²³ Кошуља је начињена од лана, са везом на грудима и закопчава се ситним дугмадима. Појас је од танке ланене тканине са уздужним пругама и два пута је обавијен око струка. Међутим, ова униформа није комплетна, јер јој недостаје дуг капут. Војници-јаничари носили су дуге капуте који су се закопчавали до грла, а били су израђени од чоје плаве и зелене боје. Два пута годишње добијали су плаву чоју за своје одело које је имало и симболичан значај.²⁴ Описана униформа из Војног музеја припадала је јаничару-ратнику, јер су јаничари на вишим положајима били другачије одевени. Наиме, виши официри и заповедници облачили су се у свилу и атлас црвене и зелене боје, са златним дугмадима и лаким ципелама. Користили су се чојом скерлетне боје, велуrom и брокатом, што је зависило од чина.²⁵ (Слика 1, 2, 3)

Заркол

У склопу развоја униформе код Турака посебну пажњу заслужује покривач за главу. Прво што пада у очи код овог дела одеће јесте богатство облика, материјала и боја. До XV века ова разноврсност била је умногоме условљена разним народностима у Османлијском царству, односно етничким саставом становништва. Међутим, од периода Мехмеда II Освајача (1451–1485), коме се приписују и заслуге за увођење новина у погледу облачења, јављају се нови облици одевања који одговарају појединим дужностима у царству. Њихов број је велики, јер је свакој функцији одговарала одређена ношња, те и систем покривања главе. Тако се ранг у турској војсци разликовао по облику капе.

Као најједноставнији тип капе, а који потиче из најранијих времена, јавља се обични *külah* од црвене или беле чоје, у облику калоте, која се зове и *fes*. Обавијана је на више начина марамама разних боја или тканином од свиле са златом.

У употреби је био и читав низ чврстих, високих капа. Као прелаз ка њима може се сматрати шири памучни покривач за главу (*kafas*), који је на доњем делу био је украшен турбаном од белог муслина. Веома распрострањена капа

22 Исто 13, 227.

23 Серж – лака вунена, памучна или свилена тканина која првенствено служи за израду поставе мушких капута.

24 Десанка Николић, *Неке напомене о специјалном типу јаничарске капе*, Весник Војног музеја ЈНА 5, свеска I, Београд, 1958, 80.

25 Исто 24, 80.

од чврстог избразданог материјала звала се **kavuk**. Била је четвртастог облика и имала је поравњано теме. Носили су је разни припадници цивилне и војне власти.

У високе капе убраја се неколико типова који припадају групи калпака.²⁶ Карактеристичан облик из групе ових капа имао је **urf**. То је висока чврста капа у облику издужене калоте, заравњена на темену, где се завршава полукружним додатком. Превучена је углавном белим муслином. Слична њој је била капа **kalafat**, обавијена чојом или белим муслином, на горњем делу шира него на доњем. Овој групи припада и врста калпака састављена из уздужних заобљених режњева названа **kelavi**. И она је била обавијена белим муслином.

Подаци из литературе нас упућују да се ове капе, настале током XV века, нису мењале наредних неколико столећа. Међутим, почев од XVIII века војне реформе су битно утицале на промену униформе, а посебно на капу у турској војсци.

У периоду од XV до XVII века, када су представљали темељ војне силе Османлија, јаничари су били добро обучавани и дисциплиновани, али су били и једнообразно одевани и наоружавани. Попут осталих родова турске војске и код јаничара су капе означавале степен и функцију. Углавном су употребљавали **urf** и његове варијанте, као и **kavuk** и **кулах** са турбаном. **Urf** и **kavuk** су везани за више функције у јаничарском корпусу и углавном су коришћени у церемонијалне сврхе. **Кулах** је био део униформе јаничара у покрету или у свакодневним приликама.

Осим ових, јаничарским капама сматрају се и специјално бели, сукнени покривачи главе. Разликују се од претходних, а и међусобно показују извесна одступања. Пре свега, помиње се **usküf**. То је капа цилиндричног облика која се на темену завршавала шиљком за који је, зависно од ранга, била причвршћена челенка с перјем и жицом. Њен доњи део израђен је од срме. Људевит Басано (XVI век), говорећи о јаничарској ношњи, наводи да „њekoји коњаници носе на глави златне капе (*scuffie*) са перјаницом...“²⁷ Ове капе носили су само виши јаничарски официри и командири чета.

Јаничари су употребљавали и један посебан тип капе који је био везан за појам овог војничког реда у турској војсци. Био је то **zarkol**.²⁸ Мада има неких заједничких црта са *ускуфом*, својим карактеристичним обликом одступа од свих до сада поменутих покривача главе.

Нарочито је занимљив њен изглед. Спада у групу белих јаничарских капа, а израђена је од дебелог ваљаног сукна, у облику рукава, чији се један део ставља на главу, а други, отворен на задњем делу, пада низ врат до средине леђа. Предњи део је обично украшен златном жицом са стилизованим орнаментима. Ту је, изнад чела, била причвршћена једна овална издужена плочица од метала, по

26 | *Калпак* – висока округла капа од крзна или опшивена крзном; војничка капа од лаког метала, шлем.

27 | Исто 3, 131.

28 | *Заркол (zerrin külah)* – капа од злата.

чему је и добила име *kaşıklık (кашиклук)*. Зависно од ранга и заслуге носиоца, за њу се причвршћивала челенка са перјаницом – *sorguç*.

Други део капе, који се забацивао назад, назива се *yatırma*. Јатрма, која имала облик рукава, била је широка и спуштала се до рамена и када би јаничар ходао, она би га ударала по раменима. Овај забачени део, који је покривао врат, штитио је носиоца од кише и хладноће.

Заркол су носили искључиво јаничари. Једна царска заповест упућена беглербегу Халепа-Сирија наводи: „Забрањује се да посада Халепске тврђаве носи наведену капу јер је то јаничарско обележје.“²⁹

Поред тога што је била јаничарска карактеристика, она је и у оквиру самог јаничарског корпуса означавала разлике појединих положаја и чинова. То се огледало, не у материјалу, кроју или боји (јер се њен изглед столећима није мењао), већ у њеној основној ознаци – кашиклуку, односно да ли је била без њега, код нижих функција, или је поседовала само кашиклук, док је код неких дужности за кашиклук причвршћивана и перјаница.

Мали је број писаца који кажу да су јаничари у борбу одлазили са овом капом. Много је више оних који у носиоце заркола убрајају јаничаре чије су функције везане у првом реду за снабдевање (кухињу, занатску производњу у оквиру оцака), као и за специјалне послове у вези са јаничарском организацијом и службом у сарају. Јаничари су службу у кухињи стављали у први план, те су казан и кашика, као кулинарски атрибути, били стављани у први план. Свака јаничарска орта имала је две кашике и два лонца, које су носили са великом церемонијом на челу одреда. Ако би их непријатељ отео, пук је сматран као растурен, а формиран је поново тек онда када му се дају нови лонци и кашике. У извођењу војних парада сваки јаничар имао је дрвену кашику којом је јео свој плав. Носили су је, уместо пера, забодену у бакарну цев која је била причвршћена на предњем делу капе. У својим бунама и нередима јаничари су имали обичај да донесу своје лонце и кашике испред сараја, где су их стављали наопако. Када они дају овај знак страшног незадовољства, даване су им главе првих представника државе без суђења, само да би се умирили. Чак је и силазак са власти неких султана био последица оваквог њиховог незадовољства.

Понекад су и имена неких официрских чинова код јаничара била наденута по разним дужностима из кухиње: *çorbacı, aşçı, aşçı başı...*³⁰ Није чудо што су баш ови официри носили заркол. Међутим, било је неких разлика код њених носилаца у погледу ранга. Тако су официри чорбације (виши официри) и ашчи баше (старешине куvara) имали само кашиклук, док су обични куvari (ашчије) били без њега. Од осталих дужности, чији су чланови познавали овај покривач за главу, треба поменути официре са рангом *usta*.³¹ То су били јаничарски официри који су радили разне послове у кухињи или су били баштовани.

29 Исто 24, 84.

30 *Çorbacı* – шеф оних који праве супу; *aşçı* – кувар; *aşçı başı* – главни кувар, управник кухиње.

31 *Usta* – мајстор; управник занатлија у оквиру јаничарског корпуса.

Запажа се да је ова капа била део униформе лица која су својом административном службом била најближа султану и која су обављала послове поверљивог карактера. На пример, секретар корпуса (*orta yazıcısı*) носио је заркол без кашиклука. Од XVII века посебно занимљива личност, која је обављала дужност церемонијалног карактера, био је силахдар ага (*silahdar ağası*) – носач султановог мача. Поред кафтана од штофа и појаса везеног златом, део његове свечане одоре био је и заркол.

Заркол, несвакидашњи атрибут јаничарске униформе, углавном се примењивао у специјалним приликама, церемонијама и војним смотрама, а никако у самој борби. Потпуно је разумљива оваква примена заркола, с обзиром на њену непрактичност, као и на чињеницу да су јаничари у свакодневним приликама носили и друге врсте капа. Битно је истаћи да је важност која се придавала јаничарима симболично била изражена у употреби ове капе.

Порекло заркола повезује се са верском сектом бекташија, а њен нарочит облик са благословом Хаци-Бекташа и успоменом на његов рукав. По традицији, када су јаничари окупљени у једно језгро, послани су исламском светитељу Хаци-Бекташу да им подари заставу, да им надене име и да их благослови. Том приликом дервиш стави рукав свог огртача (*cubbe*) на главу првог војника, тако да рукав виси назад и каже: „Нека ваше име буде јаничари, ваше лице чисто, ваше руке победничке, ваша сабља бритка, а копље убојито; да се увек враћате са победом и славом.“³² Од тог момента, каже легенда, велики комад штофа који виси са задњег дела јаничарске капе носи се као успомена на ове речи.

Овај карактеристичан примерак јаничарске капе чува се у Војном музеју Србије, једини је примерак у земљи и требало би да потиче из периода од XVI до XVIII. Предусретљивошћу управника Војног музеја пуковника Мирослава Кнежевића и кустоса Душанке Маричић, имао сам прилику да је видим и проучим. По „Књизи дародаваоца Војног музеја“ из 1934. године ова капа доспела је у Музеј као поклон цариградског Војног музеја. Налази се у сталној поставци Музеја, у одељењу Ратне историје народа Југославије. (Слика 4, 5)

Заставе

Свакако да најрепрезентативнији део сваке војне свите представљају заставе. Кроз историју ратовања оне су симболично представљале победе и поразе. Када би са опседнуте тврђаве била скинута застава, то би значило да је тврђава освојена и да је победа изојевана. С друге стране, када би заставнику од стране непријатеља била одузета застава јединице, то би представљало пораз и јединица би се повлачила да се редови поново консолидују. Колика је била вредност заставе говори и то да су барјактари³³ бранили своју заставу животом

32 Исто 24, 86.

33 Барјак – на турском *bayrak* – застава; барјактар – онај који носи заставу, заставник.

и углавном би радије умирали у покушају да је спасу, него што би се враћали у своје редове без заставе, што би представљало срамоту за барјактара, а морални пораз за јединицу. Изношење заставе на зидине непријатељске тврђаве у турској војсци се највише награђивало – такав јунак постајао је, без обзира на дотадашњи чин, санџакбег (*sancak beği*). Овај обичај уведен је, по свој прилици, од првих дана постојања државе, јер о њему сведочи српски јаничар Константин Михаиловић из Остовице: „И оглашујући тако именују при томе дарове на овај начин: ко заставу изнесе на зидине, томе војводство обећавају, а ко за њим уђе субаштво (то јест староство или подвојводство), трећем черибаштво, а другима пак новац, не назначујући суму, раздајући к томе различите хаљине. А што год тада спомену, све се без грешке изврши (и испуни), па било да варош заузму, било да је не заузму.“³⁴

Због овако високе награде, око тврђавске заставе водиле су се увек најжешће борбе. Једна од њих описана је у успоменама Константина Михаиловића: „Цар Мухамед, чувши шта се збива у Босни, после годину дана кренуо је назад, освајајући градове, а немајући топова са собом, наредио је да шаљу тамо по њих, и тукући из ових срушио је био све зидове (Јајца), а после тога је почео јуришати, а царска застава је већ била на зиду, све док се један пешак из града није почео с једним јаничаром тући о заставу. А тако су се држали, да су обојица пала с града доле и убила се.“³⁵

Заставе су у турској војсци имале посебан значај, с обзиром на то да су поред војног имале и статусни карактер.

Све до модернизације Османлијског царства у XIX веку, значајан део заставе био је врх њеног копља или држача који се називао *alem*. Тај термин имао је два значења: 1) ЗНАК и 2) ЗАСТАВА. Алем у значењу заставе само је отменији и ученији назив заставе која је могла носити и друге називе: *sancak*, *bayrak*, *liva*. Међутим, алем као знак, као метални завршетак копља заставе, који је могао бити израђен од најјефтинијег до најскупоценијег метала, одређивао је врсту заставе и ранг онога ко је поседује. Алем је, у суштини, метална кугла која се налазила испод самог врха копља које носи заставу. Но, није увек имао облик кугле, већ је могао бити и у облику полумесеца са звездом или без ње (алем у облику полумесеца са звездом карактеристичан је део заставе данашње турске војске и назива се *moncuk*, а имају га све пуковске заставе – *alay bayrağı*). Алем у облику флерона типичан је за заставе класичног периода, пре реорганизације и модернизације царства. Флерон (пљоснати алем са стилизованим цветом или листом) на себи је носио име власника заставе или име *alemdara*, носитеља заставе. Некада се, међутим, у оквиру флерона налазило име Алаха или веровесника Мухамеда. Владарски адеми носили су имена султана. Посебна врста алама, који се јавља претежно на војним заставама, јесте тзв. *спуштени*

34 | Константин Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*, издање Ђорђа Живановића, Споменик Српске академије наука CVII, Одељење друштвених наука, Нова серија 9, Београд, 1959, 67–68.

35 | Исто 34, 52.

алем. То је једноставнији алем који се налази испод оштрице војничког копља, а испод које се налазе једна, две или три металне лопте различитих величина.³⁶

Предмет који је био типичан искључиво за турску војску био је **tuğ**. Овај термин означава нарочит предмет који се носио на посебном копљу, а представљао је, исто као и застава, владарске и војне инсигније. Број тугова означавао је значај дужности и углед онога ко га је поседовао. Тугови су укинута почетком XIX века, у време **Новог поретка (Nizam-i cedid)**, тј. у време модернизације војске.³⁷

Тугови су се састојали из једног дугог копља на чијем се врху налазила позлаћена кугла са полумесецом или без њега, а испод које су се спуштале дуге и обојене коњске длаке. Њихов горњи део, ближе кугли, био је направљен од уплетених длака беле и црне боје, док је доњи део био обојен у црвено и пуштен да слободно пада. Првобитно, док су се Турци налазили у централној Азији, тугови су се правили од репа тибетанског јака, а тек касније од коњских репова, што показује да су Турци користили ово обележје још пре оснивања Османлијског царства.

Изношење тугова било је спојено са посебним церемонијалом. У циљу објављивања поласка у поход, из дворца су изношена два туга и свечано постављана, некад испред царске оружарнице, а некад испред једне од дворских капија. После изношења владарских тугова, велики везир и сви великодостојници који су били одређени да учествују у походу, а имали су тугове, износили су их и стављали пред своје конаке. Са церемонијалом је обављано и преношење два царска туга до првог коначишта, где су стављани испред царских чадора. У току похода владарски тугови ношени су пред војском само до непријатељске границе, а потом би остајали иза војске. Изузетак је учињен само приликом похода на Багдад под Муратом IV, када су тугови у току борби ношени испред војске. У XVIII веку, пошто владари нису лично ишли у походе, тугови су се постављали само на двору. У току борбе они су се заједно са музиком налазили иза јаничара.

Султан је имао шест тугова (по неким изворима чак и седам).³⁸ Велики везири имали су три, беглербегови два, а санџакбегови по један туг. Шејхулислам је имао два туга. Јаничарске аге са рангом санџакбега у почетку су имали један, а касније два туга. Јаничарске аге са чином везира имале су их три. Приликом поласка у походе, тугови јаничарског аге побијани су испред његовог званичног боравишта (агине порте).

Док је назив алем имао два значења (знак и застава, туг само један – знак), застава се на турском језику називала **sancak** и **bayrak**, означавајући и у једном и у другом случају комад платна или свиле на врху оштрог копља. Иако су ове две речи семантички врло сличне, употребљавале су се за две основне врте

36 | Исто 10, 59–60.

37 | Исто 36, 61.

38 | Исто 36, 60.

застава у држави. Међутим, савременици нису употребљавали назив санцак за заставе јаничарских јединица. Те заставе су се звале барјак.³⁹

Наиме, санцак је био назив застава које су припадале владајућем слоју у Османлијском царству. Барјак је био застава професионалних војника, а био је и назив за заставе дервишких братстава. Још једна разлика је уочљива код ова два термина. Под барјаком се увек окупљала мања група људи, а под санцаком велика војна сила. Санцак је имао и другу инсигнију (туг), док барјак ово обележје није поседовао. Барјак је поседовала сва војска, па и јаничари. Свака јаничарска орта имала је свој барјак. Међутим, када би се кретало у војни поход све орте би се скупиле и стале под санцаке својих јаничарских ага. Стога, санцаке и тугове можемо уврстити у јаничарску ношњу само када су окупљени у војну силу. С друге стране, имајући виду да су и саме аге које су их окупљале по пореклу били јаничари, и барјак и санцак и туг били су својеврсно обележје како владајућег слоја, тако и јаничара, коме су у суштини и сами припадали. Дакле, веза јаничара и свих наведених војних инсигнија не може се оспорити.

Турске заставе су најчешће биле израђиване од тканине која се звала *обичан шал* (*kaba şalı*), а која се иначе веома ретко ткала, осим за потребе израде застава. Шал је био танка вунена тканина (*серж*) која се ткала од вуне анкарских коза, па је личила на кашмирски шал. Заставе су прављене и од *џанфеса* (*canfes*), танке и скупоцене свилене тканине која се израђивала у једној боји (матираној жутој, зеленој, црвеној, љубичастој). Једино су скупоцене владарске заставе ткане од свиленог тафта⁴⁰ који се производио у Бруси (*Bursa*), највећем центру свиларства у царству тог доба.

У јаничарској војсци постојали су следећи барјаци и санцаци: **бајрак великог имама, санцак јаничарског аге, алај-бајрак јаничарске војске, ђехајин бајрак и бајраци буђука и џемата.**

Барјак великог имама био је беле боје, сашивен од свиле. На њему се налазио срмом извезен текст: „Ми ћемо ти дати сигурну победу, да би те Алах победоносном помоћи помогао“⁴¹ (први и трећи ајет суре *Победа*). Био је највећи од свих барјака у јаничарској војсци. Носио га је главни барјактар, а у војним логорима стајао је пободен пред чадором јаничарског аге. Тај барјак предао је јаничарској војсци 1610. шејх бекташијског реда из Киршехира (*Kırşehir*), за време похода на Персију, када је војска коначила у Кајсерији (*Kayseri*). Од тада је на јаничарсим војним парадама и смотрама овај бели барјак ишао испред јаничарског аге.

И санцак јаничарског аге, врховног старешине јаничарске војске, био је од беле свиле. Када су јаничари 1521. године освојили Београд, на тврђави су поболи бели санцак свог аге.

39 Исто 36, 61.

40 *Тафт* – лагана, глатка, сјајна свилена тканина која се израђује од куване свиле.

41 Превод према: Душанка Бојанић, *Турске војне заставе у цетињским музејима*, Народни музеј Црне Горе, Београд–Цетиње, 1981, 71.

Алај-барјак јаничарске војске био је двобојан – пола жут, а пола црвен. Овај барјак имао је на средини представу зулфикара. У једном опису Сулејмановог похода на Београд 1521. године наводи се да је у освојеном Београду, уз музику, на граду развијен јаничарски жуто-црвени барјак. Иначе, ова тврдња подудара се са западни изворима који кажу да су јаничарске заставе, поред тога што су биле малих димензија, биле и жуто-црвене.

Зулфикар је био омиљено обележје јаничарских застава. *Зулфикар (Zülfikar)* је назив сабље која је, по веровању, припадала пророку Мухамеду и његовом зету Алији. Зулфикар представља халифа Алију, хероја ислама, и заштитника ши'ита и бекташија. У бројним легендама које прате Алију и његов зулфикар, наводи се да је ова сабља по вољи могла да се продужи или скрати. Зулфикар се и после уништења јаничара задржао на заставама, као симбол муслиманског ратништва. Колико је зулфикар био омиљен код јаничара доказује и то да су овај амблем усецали на својим телима, углавном на грудима, рукама и ногама. Приликом уништења јаничара 1826. године, по улицама Цариграда лежали су лешеви људи који су на телима имали урезане јаничарске ознаке, иако уопште нису ни били уписани у неку од јаничарских јединица. Поред зулфикара, на јаничарским заставама често су се налазиле представе риба, кључа, лангера (сидра) и других симбола. Међутим, симболика и време увођења ових симбола још увек није утврђена. Уз то, на великом броју застава, поред симбола, налазили су се и бројеви јединица и абривијатуре (скраћенице) класа.

Читав низ јаничарских симбола (зулфикар, шака, маказе, ибрик, вук...) налазио се и на огрлицама муслимана на нашим просторима и служио је као заштита од урока. Из ове чињенице можемо закључити да су јаничарски симболи пре свега имали амајлијску функцију и да су као такви прихваћени у народу. Истовремено, њима се не може оспорити ни хералдичка функција, јер су служили за разликовање војних јединица.

Заставе буљука и џемата су ништа друго до заставе војних родова код јаничара. Као што је већ наведено, јаничарске јединице користиле су низ различитих симбола на својим заставама. Тако се на застави која се чува у Повјесном музеју Хрватске налази нашивен *наџак (nacak)* – врста војне секире са дугом дршком, коме се са леве стране дршке налази број 15, а са десне слово Ц (турско С), што је скраћеница од џемат. Српски јаничар Константин Михаиловић каже да су јаничари-пешаци (џемати) имали две заставе од којих је једна била зелена и црвена, а друга жута и црвена. О заставама оџака који су сачињавали артиљерију нема поузданих података. Сматра се да је оџак-тобџија имао заставу са црвеним и жутиим пољем, на чијој је средини био извезен топ. Био је обичај да се тобџијама у време похода из ризнице даје 25 аршина жуте и 25 аршина црвене скупоцене тканине за заставе.

О ђехајиним барјацима, у мени доступној литератури, скоро да нема никаквих података. Једино Душанка Бојанић⁴² наводи да су се на врху чадора главног јаничарског писара налазила два барјака којима је горњи део био црвене, а доњи жуте боје.

Оружје

У претходном поглављу, у ком смо се бавили војном ношњом, поменули смо предност одевености османлијске војске у односу на европске ратнике. У овом поглављу описаћемо оружје којим су се користили јаничари. Познато је колико су јаничари били добри ратници и поред тога што турска војска није показивала завидан ниво тактичности у току борби. Међутим, иако тактички надмоћније, европске војске нису могле да се носе са османлијском војском, јер је она поседовала огромну предност – јаничаре. Професионални ратници су обучавани само за овај позив и цео њихов живот се сводио на борбу. У својим аџемиолан школама они су од малих ногу учени ратовању. Тако су Османлије своје недостатке у тактици надомештали јаничарима који су својом ратоборношћу и суровошћу утеравали страх у кости противнику, чак и на сам помен њиховог имена.

У првим вековима свог постојања јаничари су били веома вешти стрелци, па су због овога и бирани у редове солака, султанових стрелаца и били владарева лична гарда, што доказује колико је поверење султан имао у ове врсне ратнике.

У периоду од XV до XVII века, када су представљали темељ војне силе Османлија, јаничари су били добро обучавани и дисциплиновани, али и једнообразно одевани и наоружавани. Чезаре Вечелио (*Cesare Vecellio*), путописац из XVI века, овако их описује: „Њихова храброст је велика и више пута је донела султану запањујуће победе. Већи број њих носи турски мач и један бодеж и једну малу секиру која им виси о опасачу и употребљавају још неке пушке којим они врло вешто рукују. Други пак носе полукопља да би изгледали још крволочније, остављају да им расту брци преко усница а потпуно брију остатак браде.“⁴³

Поменули смо да су јаничари у првим вековима постојања били вешти стрелци, али и они од 1440. године прелазе на ватрено оружје. Занимљиво је да су се од све турске војске само јаничари користили ватреним оружјем, све до војних реформи Селима III, 1793. године. Поред овога, јаничари су у блиској борби користили секире и сабље, док су у мирна времена, када су били чувари реда, могли да носе само батине и мотке.

Османлије су од својих европских непријатеља без размишљања преузеле надмоћније западно оружје (топ и мускету), као и тактику опкољавања

42 | Душанка Бојанић-Лукач, (1927–2004) – једна од највећих оријенталиста и османиста и наплоднијих истраживача на пољу османистике. У Историјском институту у Београду, у звању научног саветника, радила је на пројекту „Историја српског народа под турском влашћу од средине XV до краја XVIII века”. На Филолошком факултету у Београду држала је предавања из историје ислама и османске дипломатике и палеографије. Захваљујући њеном преданом раду створена је читава генерација младих османиста, магистраната и доктораната.

43 | Исто 24, 79–80.

непријатељског логора са све четири стране помоћу запрежних кола, маневар који је са успехом примењивао Јанош Хуњади (Сибињанин Јанко). Османлије су употребиле велике топове приликом опсаде Цариграда 1422, а мускету у Варни 1444. године. Рат са Венецијом је на сличан начин довео до модернизације османлијске морнарице. Године 1442. Османлије су одржавале шездесет бродова у Галипољу (*Gelibolu*) и имали речну флоту од осамдесет до сто лаких пловних објеката на Дунаву.

У опису једне војне поворке из 1569. године, између осталог описује се и оружје које је у то време користила турска војска. „Напред су ишле бројне спахије, коњичке јединице за којима су следили топови и бојна опрема што су вукле камиле; покрај њих кретале су се у пуном реду камиле, коњи и мазге са провијантом. Иза њих су се налазили јаничари од којих су једни били на коњу а једни пешаци, сви наоружани дугим пушкама *намлијама* (*namlu*). Иза јаничара ишли су солаци наоружани луковима и стрелама, од којих је половина имала према врху повијене капе од златне срме, а половина капе којима је горњи део био од белог ваљаног сукна.“⁴⁴ Примерак поменуте пушке намлије чува се у Војном музеју на Калемегдану и потиче с краја XVIII, односно почетка XIX века. То је, у ствари, пушка мускета, у то време, поред топа, најубојитије оружје, којом су јаничари веома вешто руковали. Поред ове пушке, у Војном музеју изложено је и друго оружје којим су се служили јаничари. Међу експонатима налазе се и кратке пушке (кремењаче), али и читав низ најразличитијег хладног оружја, од којих највише пажње привлаче разна копља, лукови са стрелама, сабље, кратки мачеви – *јатагани* (*yatağan*), секире, али и једна *кумбара* (*kumbara*) – као и топовско ђуле, које су користиле тобцијске јединице у јаничарском корпусу. (слика 4, 5, 6, 7)

Закључак

Овај рад је настао као плод вишемесечног истраживања, мора се нагласити, веома штуре и сиромашне литературе. О јаничарима јесте много писано, али о њиховом оружју, а првенствено одећи, постоји врло мало извора код нас. И они радови који су се односили на ове теме, пролазили су незапажено у широј јавности. Овим радом покушали смо да скренемо пажњу на посебан приступ једној обимној теми, какви су јаничари.

Не занемарујући војну снагу јаничара, као ни њихов неоспорни утицај на живот нашег народа у току њиховог вишевековног боравка на нашим просторима, хтели смо да скренемо пажњу на њихову заоставштину у нашој етнологији и фолклору. Наиме, оно што су Османлије, а са њима и јаничари, оставили на простору Балкана, неодвојив је део историје и културе свих балканских народа. С друге стране, требало би нагласити да је чак 14 великих

везира било са простора Србије, Босне и Хрватске. Проучавањем јаничара, њихове одеће, оружја и обичаја, ми на један посредан, али не и занемарљив начин, проучавамо и историју, живот и обичаје наших предака из тог периода.

Сама чињеница да су поједини делови турске ношње, (зубун, јелек, фес, чакшире, појас од тканине...) постали саставни део српске ношње и одржали се у Србији све до самог краја XIX века, наводи на закључак да се одећа нашег народа развијала, пре свега, под утицајем Турака.

У овај рад покушали смо да уврстимо што више података из доступне литературе, као и оне до којих смо дошли на основу личног истраживања. На крају, овим радом се никако не затвара тема о јаничарима, гледана са етнолошког аспекта, већ се само отварају могућности за нова и детаљнија проучавања својеврсног феномена који су представљали јаничари у току свог седмовековног постојања.

Литература

1. Бојанић, Душанка, *Турске војне заставе у цетињским музејима*, Народни музеј Црне Горе, Београд–Цетиње, 1981.
2. Васић, Павле, *Одело и оружје*, Слио, Београд, 1992.
3. Vecellio, Cesare, *Habiti et Anti chi et moderni di tutto il Mondo*, Venetia, 1589.
4. Ђинђић, Славољуб, Теодосијевић, Мирјана и Танасковић, Дарко, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dili Kurumu, Анкара, 1997.
5. Иналцик, Халил, *Османско царство, класично доба 1300–1600*, СКЗ, коло 67, књига 452, Београд, 1974.
6. Клајн, Иван и Шипка, Милан, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
7. Матковић, П., *Путовања по Балканском полуотоку 16. века, Одељак: Путовања Melchiora Seydlitz, године 1556–59*, РАД, ЈАЗУ LXXXIV, Београд.
8. Матковић, П., *Путовања по Балканском полуотоку 16. века, Одељак: Путовања Luigi Bassana, године 1556–59*, РАД, ЈАЗУ LXXXIV, Београд.
9. Михаиловић, Константин из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*, издање Ђорђа Живановића, „Споменик Српске академије наука“CVII, Одељење друштвених наука, Н.С. 9, Београд, 1959.
10. Николић, Десанка, *Неке напомене о специјалном типу јаничарске капе*, Весник Војног музеја ЈНА, 5, свеска I, Београд, 1958.
11. Ђоровић, Владимир, *Илустрована историја Срба*, књига 4, Народна књига, Београд, 2006.
12. Хити, Филип, *Историја Арапа, од најстаријих времена до данас*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1967.

Clothes and Weapons of Janissaries in the Ottoman Army

Clothes, as inevitable part of every society, regardless the level of its development, brought us to study the clothes of Janissaries, as one of the phenomena in medieval society. This military rank, which was the pillar of existence of Ottoman Empire, naturally, had to have a recognizable uniform.

Janissaries' costumes have the roots in national costumes, not only Turkish, but in the national costumes of the Balkan peoples, and even some motifs of Far East peoples' costumes. This is natural, taking into account that boys who would become Janissaries were taken from all parts of the Empire.

Theme of Janissaries' costumes attracts attention because of its influence on the peoples from the Balkan region, as apart from Turkish national costumes, the custom of painting of hands and bodies (tattooing) used by Janissaries soldiers was kept for a long time. It should also be added some words which have remained in the languages of the Balkan peoples and which meant Janissaries' military marks (i.e. sandzak). On the top of this list of Janissaries' influence it should be pointed out that even fourteen grand viziers of Ottoman Empire were from the region of Serbia, Bosnia and Croatia (and all of them came to Constantinople as children taken away as the tribute in order to become Janissaries) which gives this theme a special significance. As, by studying Janissaries, their customs and costumes, in a way we study our own history and ethnology.

Milos MATIJEVIC, M.A.

La tenue vestimentaire et les armes du corps des janissaires dans l'Armée ottomane

L'habit comme composante inévitable de chaque société, sans égard pour le niveau de son évolution, nous amena à l'étude du costume des janissaires, comme un des phénomènes de la société moyenâgeuse. Ce corps militaire, qui fut le pilier de la subsistance de l'Empire ottoman dut, tout naturellement, posséder également une tenue reconnaissable.

Les origines de la tenue des janissaires parviennent du costume national, pas seulement turc, mais aussi des costumes des peuples balkaniques, voire même quelques motifs des peuples de l'Extrême-Orient. C'est aussi une suite naturelle des choses, étant donné que les garçons qui deviendront des janissaires furent recrutés en provenance de toutes les parties de l'Empire.

Le thème du costume du janissaire attire aussi l'attention à cause de son influence sur les peuples provenant de l'espace des Balkans, car outre le costume turc, longtemps fut maintenue la coutume de coloration des mains et du corps (tatouage) que les soldats janissaires pratiquèrent. Il faut ajouter à cela également les mots qui entrèrent en usage dans les langues des peuples balkaniques, et qui désignèrent les insignes militaires janissaires (par ex. sandjak). Au sommet même de cette énumération d'influences des janissaires sur notre histoire et notre existence, il faut placer le fait que voire quatorze grands visirs de l'Empire ottoman provinrent des espaces de la Serbie, de la Bosnie et de la Croatie (et eux tous arrivèrent à Constantinople comme enfants recrutés comme impôt du sang pour devenir janissaires) ce qui donne à ce thème une importance particulière. Car en examinant les janissaires, leurs coutumes et leurs costumes, nous étudions d'une certaine manière aussi notre histoire et notre ethnologie.

Milos MATIJEVIC, Mr

Мехмед Освајач и јаничари – експонат у Војном музеју у Истанбулу

Заркол – експонат у Војном музеју у Београду

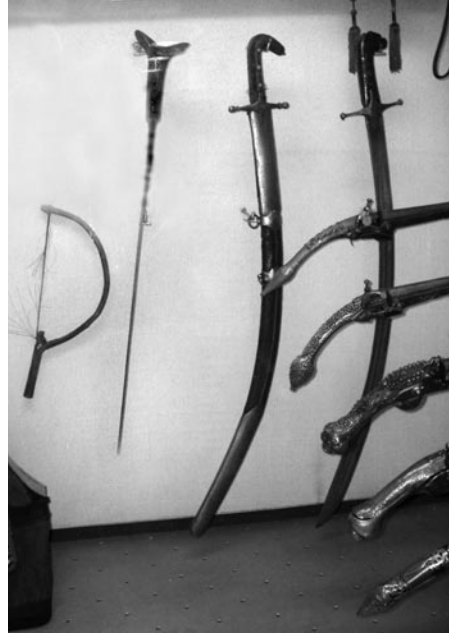
Калпак – експонат у Војном музеју у Београду

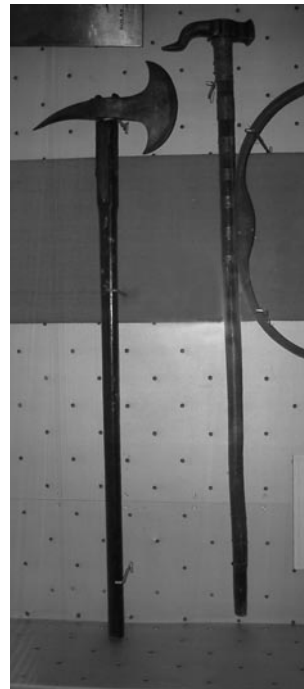
Буздован – експонат у Војном музеју у Београду

Буздовани – експонати у Војном музеју у Београду

Пушке и сабље – експонати у Војном музеју у Београду

Намлија и наџаци – експонати у Војном музеју у Београду